

el-Hidâye'deki Bazı Hataların Şerhler Üzerinden Tespiti

(Detection of Some Mistakes in al-Hidâyah through Commentaries)

Hamza ARSLAN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı | Dr., Presidency of Religious Affairs
Harput Dini İhtisas Merkezi | Harput Religious Specialization Center
Elazığ | Türkiye | Elazığ | Türkiye
hamzaarslan44@gmail.com | orcid.org/0000-0002-3849-2157

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi | Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 20/Mart/2023 | Received | 20/March/2023
Kabul Tarihi | 29/Mayıs /2023 | Accepted | 29/May/2023
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2023 | Published | 30/June/2023

Bu makale “Hanefi Fıkında Şerh Geleneği (el-Hidâye Şerhleri Örneği)” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2022.

This article is produced from his doctoral thesis entitled “The Tradition of Comments (Sharh) in the Hanafi School of law (the example of the commentaries of al-Hidayah) Approach to Hadd Punishments”. Necmettin Erbakan University, 2022.

Atıf | Cite as:

ARSLAN, Hamza. “el-Hidâye'deki Bazı Hataların Şerhler Üzerinden Tespiti [Detection of Some Mistakes in al-Hidâyah through Commentaries]”. Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat 11/1 (Haziran | June 2023), 195-220.

[https:// DOI: 10.51450/ilmiyat.1268009](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1268009)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iTenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iTenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Detection of Some Mistakes in *al-Hidāyah* through Commentaries

Abstract: *al-Hidāyah* was written by the famous Ḥanafī scholar Burhān al-Dīn al-Marghīnānī. It is one of the most famous and respected texts of the Ḥanafī school. The period of Mutaakhirin is one of the most popular works of Ḥanafī jurists. It has been used as a textbook in Ḥanafī madrasas for years. It has maintained its reputation to this day. Prominent scholars of the Ḥanafī sect have annotated this work. *al-Hidāyah* has become a popular and highly reliable work due to Marghīnānī 's scientific power and competence, his handling of the subjects as a whole, and the beauty of his style. In fact, it has been observed that different arrangements have been made in the work, although it adhered to the fiqh systematics of the previous Ḥanafī scholars. It is also notable that the author has different views from other lawyers. However, it is seen that there is some erroneous information in the work. It is possible that these statements were written inadvertently and were incomplete and inaccurate information transfer made by Marghīnānī. In this research, information will be given about how the commentators evaluate the incorrect information in *al-Hidāyah*. We tried to examine the subject under three headings. Under the first title, errors in worship issues have been identified. These topics include the following sub-headings: 1. The ruling of the ghusl on Friday. 2. The issue of counting the belly as awrah. 3. Prayer at the Ka'bah. 4. To intend to fast after the time of zawāl. 5. Fasting expiation. 6. The situation of the person who is surrounded in 'Umrah. 7. The time of slaughter of the imposition sacrifice. 8. The stand in the Muzdalifah. 9. The expression in the animal slaughter section. Under the second title, the errors in the transactions were examined. These topics include the following subheadings: 1. Mut'a marriage. 2. The issue of witnessing breastfeeding. 3. Returning the found property to its owner. 4. The question of testimony upon testimony. 5. The view attributed to Ḥanafī imāms in the testament section. Under the third title, some errors are detected in the ḥadīths that Marghīnānī mentions. Under this title are the following sub-titles: 1. Evaluation of the ḥadīth mentioned in the adhan and imamate. 2. Incorrect name of Abu Dujanah, was mentioned in the funeral prayer. 4. The ḥadīth about the morning prayer in Muzdalifah. 5. The ḥadīth about performing Ḥajj on behalf of someone else. 6. The ḥadīth that is mentioned about the expiation of zihār. 7. The ḥadīth mentioned in the section on various issues in the shopping section. 9. The name in the ḥadīth in the will section. In this research, in which some errors in *al-Hidāyah* are tried to be determined through the commentaries, the text of *al-Hidāyah*, the commentaries written on it, the critique studies, and other sources related to the mentioned issues examined. First of all, after the expressions in the text were mentioned, it was determined how these expressions were used in other sources, and then the evaluations on the text were conveyed. As a result of the research, it has been seen that the views of al-Imām Mālik and imām al-Shāfi'ī are given a lot of places while the views of the Ḥanafī sect are discussed in *al-Hidāyah*. The information provided by Marghīnānī about the views of these imāms is generally in accordance with their sectarian sources. However, it has been determined that information is given on some issues, contrary to their opinion or the preferred opinion within the sect. It is also possible that the views of Ḥanafī imāms were confused with the similar views of other madhhab imāms. However, it has also been seen that the disagreement between the imāms of the Ḥanafī school is transmitted like the disagreement between the Ḥanafīs and other imāms. In addition, it can be stated that there are some errors in the ḥadīth mentioned in the work. There are some reasons why Marghīnānī gave incorrect or incomplete information. First of all, it can be claimed that this erroneous information was written by Marghīnānī inadvertently or that it was a copyist error. In addition, it is possible that one of the two views attributed to the imāms was preferred or that non-authentic narrations were used. The fact that difference in terminology between the sects and that some words were used outside of the linguistic meaning can be mentioned among these reasons.

Keywords: Ḥanafī Sect, *al-Hidāyah*, Marghīnānī, Commentary, Error

el-Hidâye'deki Bazı Hataların Şerhler Üzerinden Tespiti

Öz: *el-Hidâye* meşhur Hanefî âlimi Burhâneddîn Merginânî tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî mezhebinin en meşhur ve muteber metinlerinden biridir. Müteahhirîn devri Hanefî hukukçularının en çok rağbet ettiği eserlerdendir. Hanefî medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Günümüze kadar da bu şöhretini muhafaza etmiştir. Bu eser Hanefî mezhebinin önde gelen âlimleri tarafından şerh edilmiştir. *el-Hidâye*, Merginânî'nin ilmî kudreti ve yetkinliği, konuları bir bütün halinde ele alması ve üslûbunun güzelliği sebebiyle çok tutulan ve son derece güvenilir bir eser olmuştur. Esasen önceki Hanefî âlimlerinin fıkıh sistematiğine bağlı kalmakla birlikte eserde farklı düzenlemelerin yapıldığı da görülmüştür. Müellifin diğer hukukçulardan farklı görüşlere sahip olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bununla birlikte eserde bazı hatalı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu ifadelerin Merginânî tarafından yapılmış eksik ve hatalı bilgi aktarımı olmasının yanında sehven yazılmış olması ihtimali de söz konusudur. Bu çalışmada *el-Hidâye*'de yer alan hatalı bilgilerin şârihler tarafından nasıl değerlendirildiği hususunda bilgi verilecektir. Konuyu üç başlık altında incelemeye çalıştık. Birinci başlık altında ibadet konularında yer alan hatalar tespit edilmiştir. Bu konular içerisinde şu alt başlıklar yer almaktadır: 1. Cuma günü alınan guslün hükmü. 2. Göbeğin avret sayılması konusu. 3. Kâbede namaz. 4. Zevâl vaktinden sonra nafile oruca niyet etmek. 5. Oruç kefareti. 6. Umrede muhsar olan kişinin durumu. 7. Ceza kurbanının kesim zamanı. 8. Müzdelife vakfesinin hükmü. 9. Hayvan kesimi bölümünde geçen ifade. İkinci başlık altında muâmelât konularında yer alan hatalar incelenmiştir. Bu konular içerisinde şu alt başlıklar yer almaktadır: 1. Müt'a nikâhı. 2. Süt emzirmede şahitlik meselesi. 3. Buluntu malın sahibine iade edilmesi. 4. Şahitlik üzerine şahitlik meselesi. 5. Vasiyet bölümünde Hanefî imamlara nispet edilen görüş. Üçüncü başlık altında ise Merginânî'nin zikrettiği hadislerde tespit edilen bazı hatalar yer almaktadır. Bu başlık altında ise şu alt başlıklar yer almaktadır: 1. Ezan ve imamet bahsinde geçen hadisin değerlendirilmesi. 2. Cenaze namazı konusunda zikri geçen Ebû Dücâne isminin hatalı oluşu. 4. Müzdelife'de kılınan sabah namazı konusunda zikredilen hadis. 5. Başkasının yerine hac yapmak konusunda zikredilen hadis. 6. Zihâr kefareti konusunda zikredilen hadis. 7. Alışveriş bölümünde çeşitli meseleler kısmında zikredilen hadis. 9. Vasiyet bölümünde geçen hadisteki isim. *el-Hidâye*'deki bazı hataların şerhler üzerinden tespit edilmeye çalışıldığı bu çalışmada konu ele alınırken *el-Hidâye* metni, üzerine yazılan şerhler, tahrir çalışmaları ve zikri geçen konularla alakalı diğer kaynaklar incelenmiştir. Öncelikle metinde yer alan ifadeler zikredildikten sonra bu ifadelerin diğer kaynaklarda nasıl geçtiği tespit edilmiş, ardından metin üzerine yapılan değerlendirmeler aktarılmıştır. Araştırma neticesinde *el-Hidâye*'de Hanefî mezhebinin görüşleri ele alınırken İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşlerine çokça yer verildiği görülmüştür. Merginânî'nin bu imamların görüşlerine dair vermiş olduğu bilgiler genellikle onların mezhep kaynaklarına uygun düşmektedir. Fakat bazı konularda iki imamın görüşü veya mezhep içinde tercih edilen görüşün aksine bilgiler verildiği de tespit edilmiştir. Hanefî imamlarının görüşleri ile diğer mezhep imamlarının benzer görüşlerini birbirine karıştırmış olma ihtimali de söz konusudur. Bununla birlikte Hanefî mezhebinin imamları arasındaki ihtilafın, Hanefîlerle diğer imamlar arasındaki ihtilaf gibi nakledildiği de görülmüştür. Ayrıca eserde zikredilen hadislerde de bazı hataların olduğu vakidir. Öte yandan Merginânî'nin hatalı veya eksik bilgi vermesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bu hatalı bilgilerin Merginânî tarafından sehven yazıldığı veya müstensih hatası olduğu iddia edilebilir. Bunun yanında imamların görüşleri zikredilirken onlara nispet edilen iki görüşten birinin tercih edilmiş olması veya sahih olmayan rivayetlerin kullanılması ihtimali söz konusudur. Mezhepler arasındaki ıstılah farklılığı ve bazı lafızların kullanımında lügat anlamın dışına çıkılması bu sebepler arasında zikredilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hanefî Mezhebî, el-Hidâye, Merginânî, Şerh, Hata

Giriş

el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedâ, Hanefî mezhebinin en meşhur ve muteber metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Müteahhirîn devri Hanefî hukukçuları arasında en çok rağbet gören eserlerin başında gelmektedir. *el-Hidâye*, Merginânî'nin (öl. 593/1197) ilmî kudreti ve yetkinliği, konuları bir bütün halinde ele alması ve üslûbunun güzelliği sebebiyle çok tutulan bir eser olmuştur.¹ Esasen önceki Hanefî âlimlerinin fıkıh sistematiğine bağlı kalmakla birlikte eserde farklı düzenlemelerin yapıldığı da görülmüştür. Örneğin, nafaka ile ilgili bazı meseleler klasik yöntemde ya nikâh konusunun bir parçası olarak ele alınmış ya da müstakil bir başlıkla değerlendirilmiştir. Merginânî ise bu konuyla ilgili mevzuları talak konusunun bir parçası olarak değerlendirmiş ve bu başlık altında ele almıştır. Müellifin diğer Hanefî hukukçulardan farklı görüşlere sahip olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.² Bununla birlikte eserde bazı hatalı bilgilerin bulunduğu da görülmüştür. Bu çalışmamızda *el-Hidâye*'de yer alan hatalı bilgilerin şârihler tarafından nasıl değerlendirildiği hususunda bilgi verilecektir. Konuyu üç başlık altında incelemeye çalıştık. Birinci başlık altında ibadet konularında yer alan hatalar tespit edilmiştir. İkinci başlık altında muâmelât konularında yer alan hatalar incelenmiştir. Üçüncü başlık altında ise Merginânî'nin zikrettiği hadislerde tespit edilen hatalar yer almaktadır.

1. İbadet Konularında Tespit Edilen Hatalar

1.1. Cuma Günü Alınan Guslün Hükmü

Merginânî, Cuma günü gusletmenin sünnet olduğunu zikrederken şöyle bir ifade kullanmıştır: “Cuma günü gusletmenin müstehap olduğu da söylenmiştir. İmam Muhammed (öl. 189/805) *el-Asl* adlı kitabında Cuma günü gusletmenin güzel (hasen) olduğunu belirtmiştir. İmam Mâlik (öl. 179/795), ‘Cuma namazına gitmek isteyen kimse gusletsin’³ hadisini delil getirerek Cuma günü gusletmenin vacip olduğunu söylemiştir. Biz ise ‘kim Cuma günü abdest alırsa ne güzel bir iş yapmış olur ve kim guslederse bu daha üstündür’⁴ hadisini delil alırız. Dolayısıyla İmam Mâlik’in rivayet etmiş olduğu hadis ya istihbâba hamledilir ya da nesh olmuştur.’⁵

¹ Ahmet Özel, “Fıkıh, Literatür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 13/15; Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 17/472-473.

² Ferhat Koca, “Merginânî Burhâneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 29/182-183.

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Cuma”, 3 (No. 492); Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buharî, *el-Câmiu's-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Cuma”, 2, 3; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *es-Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Cuma”, 6 (No. 847).

⁴ Tirmizî, “Cuma”, 5 (No. 497). Rivayetin tahliliyle ilgili bk. Serdar Murat Gürses, *Abdullah b. Ömer'in Âyet ve Hadisleri Anlama ve Yorumlama Yöntemi* (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2023), 177.

⁵ Burhâneddin Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ (el-Hidâye ma'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevi)* (Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1/125-126; Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği görüşlerin değerlendirmeleri için bk. Muhammed Hüsnü Çiftçi, “Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30, (Ekim 2017), 555-556.

İbn Ebü'l-İz (öl. 792/1390), Merginânî'nin, İmam Mâlik'in görüşü hakkında kullandığı ifadenin doğru olmadığını belirtip şöyle demiştir: "Mâlikîlere göre Cuma günü gusletmek vacip sünnettir. Zira İmam Mâlik'in ashabı müekked müstehap ve terk edilmesi mekruh olan şeyleri vacip sünnet olarak isimlendirmiştir."⁶

Bedreddîn Aynî (öl. 855/1451), Merginânî'nin İmam Mâlik'in görüşü hakkında kullandığı ifadenin doğru olmadığını belirterek şöyle söylemektedir: "*el-Hidâye* sahibinin İmam Mâlik'ten nakletmiş olduğu cuma günü gusletmenin vacip olduğuna dair ifadesi doğru değildir. Zira Mâlikî mezhebini en iyi bilen İbn Abdilber, *el-İstidrâk* adlı eserinde 'ehl-i zâhir dışında Cuma günü gusletmenin vacip olduğunu söyleyen bir kişi bilmiyorum' demiştir."⁷

Fakat bu iki şerhin dışındaki diğer bazı şerhlerde ise bu hususta herhangi bir yorum yapılmadığı görülmüştür. Şerhlerde geçen ifadeleri şöyle özetleyebiliriz:

Serûcî (öl. 710/1310)⁸ ve Bâbertî (öl. 786/1384),⁹ Merginânî'nin kullanmış olduğu ifadelerin hatalı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Siğnâkî (öl. 714/1314) ise Merginânî'nin ifade etmiş olduğu İmam Mâlik'e nispet edilen görüşü şerhine almamıştır.¹⁰

Emîr Kâtip el-İtkânî (öl. 758/1357)¹¹ ve İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457), Merginânî'nin İmam Mâlik'in görüşü hakkında kullanmış olduğu ifadenin hatalı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamakla birlikte metinde zikri geçen iki hadisin tearuzundan dolayı, hadisin ya nesh edilmiş olması ya da istihbâba hamledilmesi hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.¹²

Yukarıda belirtildiği gibi *el-Hidâye* şârihleri içinde İbn Ebü'l-İz ve Bedreddîn Aynî'nin, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği görüşün hatalı olduğunu söylediklerini görmekteyiz. Fakat Serûcî, Siğnâkî, Emir Kâtip el-İtkânî, Bâbertî ve İbnü'l-Hümâm gibi şârihlerin bu hususta herhangi bir değerlendirmede bulunmadıklarını söyleyebiliriz.

Ayrıca Mâlikî mezhebinin kaynaklarına baktığımız zaman müekked sünnet ifadesi yerine bazen "sünnetün vâcibetün/سنة واجبة مؤكدة"¹³ ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Muhammed Hüsnü Çiftçi'nin de belirttiği üzere¹⁴ bu ve benzeri ifadelerden yola çıkarak Merginânî'nin "vâcib"

⁶ Ebü'l-Hasen Sadruddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed İbn Ebü'l-İz ed-Dımaşkî, *et-Tenbih*, thk. Abdülhakim b. Muhammed Şakir (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/309.

⁷ Ebü Muhammed Bedriüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye*, thk. Eymen Salih Şaban (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/340.

⁸ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilgani es-Serûcî, *el-Ğaye fi şerhi'l-Hidâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 530; 531; 532), 1/48a.

⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, I, 66.

¹⁰ Hüsamüddîn Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* (İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 896, 897, 899, 900), 1/19b-20a.

¹¹ İtkânî, Kıvâmu'ddîn Emîr Kâtip b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî, *Ğayetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*. (İstanbul: Râgıp Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, 534; 535; 540; 542; 544), 1/17a-17b.

¹² İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid es-Sivâsî, *Fethü'l-kadir* (Beirut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/66.

¹³ İbn Abdilber, *el-İstizkâr* (Kahire: Dâru Kuteybe-Dârü'l-V'ay, 1413/1993), 3/207.

¹⁴ Çiftçi, Merğînânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfi'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili, 556.

hükümünü İmam Mâlik'e nispet ederken Mâlikî mezhebindeki bu tür kullanımlardan etkilenmiş olabileceğini söylememiz mümkündür.

1.2. Göbeğin Avret Sayılması Konusu

Merginânî, *el-Hidâye*'de namazın şartları konusunu ele alırken “erkeğin avret mahalli göbeğin altından diz kapağına kadardır” diyerek Hanefî mezhebinin görüşünü aktardıktan sonra İmam Şâfiî'ye göre göbeğin avret sayıldığını ve diz kapağının avret sayılmadığını söylemektedir.¹⁵

Siğnâkî, Merginânî'nin namazın şartları konusunu ele alırken Ebû İsmâ Sa'd b. Muaz el-Mervezî (öl. 253/867)¹⁶ ve İmam Şâfiî'ye nispet edilen görüşü aktarmış ve herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Fakat ileride “*Kerâhiyye*” bölümünde bu hususta değerlendirmeler yapacağını ifade etmiştir.¹⁷ Siğnâkî, Merginânî'nin “*Kerâhiyye*” bölümünde erkeğin avreti hususunda İmam Şâfiî'nin Ebû İsmâ ile aynı görüşte olduğunu söyleyerek her ikisine nispet ettiği “göbek avrettir” ifadesini sehven kullandığını belirtmektedir. Siğnâkî, şöyle söylemektedir: “Ebû İsmâ'ye göre göbek ve diz kapağı avrettir. Merginânî'nin, İmam Şâfiî'yi Ebû İsmâ üzerine atfederek aynı görüşü paylaştıklarını söylemesi hatalıdır. Zira İmam Şâfiî'ye göre diz kapağı avret değildir.”¹⁸

İbn Ebû'l-İz, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüşün hatalı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Fakat Merginânî'nin delil olarak getirdiği “*göbek altından diz kapağını geçinceye kadar avret sayılır*” ve “*diz kapağı avrettendir*” hadislerini değerlendirmeye çalışmıştır. Serûcî'ye atıfta bulunarak “*diz kapağını geçinceye kadar*” ifadesinin aslında hadiste geçmediğini ve “*diz kapağı avrettir*” hadisinin ise zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Leknevî, Siğnâkî'nin yaptığı yorumları aktarmak suretiyle *el-Hidâye* şerhinde Merginânî'nin “*Kerâhiyye*” bölümünde erkeğin avreti hususunda İmam Şâfiî'nin Ebû İsmâ Sa'd b. Muaz el-Mervezî ile aynı görüşte olduğunu söyleyerek her ikisine nispet ettiği “göbek avrettir” ifadesini sehven kullandığını belirtmektedir. Ayrıca Leknevî, bu hususta İmam Şâfiî'den üç görüş nakledildiğini söylemektedir:

1. Musannifin de işaret ettiği gibi göbek avret sayılıp diz kapağının avret sayılmaması görüşüdür.
2. Göbek ve diz kapağının avret sayılmadığı görüşüdür.
3. Göbek ve diz kapağının avret sayıldığı görüşüdür.²⁰

¹⁵ Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (el-Hidâye ma'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevî)* (Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1/288-289.

¹⁶ bk. Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424/2003), 6/89.

¹⁷ Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, 1/80b-81a.

¹⁸ Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, 4/155a.

¹⁹ İbn Ebû'l-İz, *et-Tenbîh*, 1/505.

²⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 7/192.

Emîr Kâtip el-İtkânî, Merginânî'nin namazın şartları bölümünde erkeğin avreti konusunda zikrettiği görüşlerin hatalı olduğuna dair bir yorum yapmamıştır.²¹ Bununla birlikte “*Kerâhiyye*” bölümünde İmam Şâfiî'den rivayet edilen görüşleri zikretmiştir. Aynı şekilde Ebû İsmâ Sa'd b. Muaz el-Mervezî'nin Hanefî mezhebinin büyük âlimlerinden biri olduğunu belirterek ona göre göbeğin de avret sayıldığını söylemiştir.²²

Bâbertî,²³ Bedreddîn Aynî²⁴ ve İbnü'l-Hümâm Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüşün hatalı olduğuna dair bir yorum yapmamıştır.²⁵

Yukarıda zikredilen şârihlerin yorumlarını incelediğimiz zaman meseleyi doğru değerlendirme hususunda Leknevî'nin kullanmış olduğu ifadelerin daha belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. Kâbede Namaz

Merginânî, *el-Hidâye*'de Hanefîlere göre farz ve nafîle namazların Kâbe içinde kılınmasının caiz olduğunu, İmam Şâfiî'ye göre caiz olmadığını söylemektedir.²⁶

Serûcî, Merginânî'yi destekleme mahiyetinde şöyle söylemektedir: “Zikredilen bu ifade kapı açık olduğu halde kapıya doğru yöneldiğinde namaz kılmanın caiz olmayacağına hamledilir.”²⁷ Siğnâkî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün sehven söylendiğini belirterek, İmam Şâfiî'ye göre farz ve nafîle namazların Kâbe içinde kılınmasının caiz olduğunu ve Şâfiî kitaplarında da bu şekilde geçtiğini ifade etmektedir.²⁸ Bâbertî de Siğnâkî'ye atıfta bulunarak onun kullandığı ifadelerin aynısını nakletmektedir.²⁹

Emîr Kâtip el-İtkânî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün iyice tetkik edilmesi gerektiğini (fîhi nazar) söylemiştir.³⁰ İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün hatalı olduğunu, Şâfiî kitaplarında zikredildiği üzere farz ve nafîle namazların Kâbe'de kılınmasının caiz olduğunu belirtmektedir.³¹ Bedreddîn Aynî, Serûcî, Siğnâkî ve Bâbertî gibi âlimlerin sözlerini naklettikten sonra bunun iyice tetkik edilmesi ve üzerinde uzunca düşünülmesi

²¹ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 1/58b-59a.

²² İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 4/413b.

²³ Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüşün hatalı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Aksine metinde geçen ifadeyi delillendirmek suretiyle Hanefî mezhebinin görüşünü savunmaya çalışmıştır. bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 1/257.

²⁴ “İmam Şâfiî, “diz kapağı avret değildir” görüşünü desteklemek için Enes b. Mâlik'in rivayetini esas almıştır.” Fakat Bedreddîn Aynî, bu konuda Hanefîlerin kullandığı “diz kapağı avrettir” hadisinin garib olduğunu ve Dârekutnî'nin bu hadisi zayıf gördüğünü belirtmektedir. bk. Aynî, *el-Binâye*, 12/141-142.

²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 1/257-258.

²⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/160.

²⁷ Serûcî, *el-Ğaye fî şerhi'l-Hidâye*, 3/108a.

²⁸ Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, 1/230b.

²⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, 2/150.

³⁰ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 1/221b.

³¹ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2/817.

gereken bir mesele olduğunu söylemektedir.³² İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün sehven yazıldığını söylemektedir.³³ Leknevî de bu nisbetin hatalı olduğunu belirtmektedir.³⁴

Yukarıda zikri geçen şârihlerin hepsi Merginânî'nin ifadelerinde hata olduğunu belirtmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu ifadelerin ya bizzat Merginânî tarafından sehven yazıldığını ya da müstensih hatası olduğunu söylememiz mümkündür.

1.4. Zevâl Vaktinden Sonra Nafîle Oruca Niyet Etmek

Merginânî, *el-Hidâye*'de "Hanefîlere göre zevalden sonra nafîle oruca niyet etmek günün çoğunun niyetsiz geçmesine sebep olduğu için caiz değildir. Fakat İmam Şâfiî'ye göre caizdir. Çünkü ona göre nafîle oruç parçalanmayı (tecezzi) kabul eder" ifadesini kullanmıştır.³⁵ Serûcî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nisbet ettiği 'nafîlenin tecezzi kabul etmesi' görüşünün doğru olmadığını, aslında bu görüşün Şâfiî mezhebinden olan Ebû İshâk el-Mervezî'ye (öl. 340/951) nispet edildiğini söylemektedir. Ayrıca Serûcî, İmam Nevevî'ye (öl. 676/1277) atıfta bulunarak bu görüşün zayıflığı hakkında ittifak olduğunu zikretmektedir.³⁶ İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin bu konuda hata ettiğini söyleyerek Serûcî'den nakilde bulunmuştur. Ayrıca musannifin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği görüşün aslında Ahmed b. Hanbel'in görüşü olduğunu belirtmiştir.³⁷ Fakat Bedreddîn Aynî³⁸ ve Leknevî,³⁹ Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün en sahih görüş olduğunu söylemektedir. Emîr Kâtip el-İtkânî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet edilen bu görüşün, onun iki kavlından birisi olduğunu ve sahih olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte İmam Gazâlî'nin (öl. 505/1111) *el-Vecîz* adlı eserine atıfta bulunarak zevalden önce ve sonra nafîle oruca niyet etmenin İmam Şâfiî'ye göre caiz olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰ Babertî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün hatalı olduğuna dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır.⁴¹ Aksine o da İtkânî'nin yaptığı gibi İmam Gazâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserine atıfta bulunarak zevalden önce ve sonra nafîle oruca niyet etmenin İmam Şâfiî'ye göre caiz olduğunu belirtmektedir.⁴² Şârihlerin yapmış olduğu bu farklı değerlendirmelerin İmam Şâfiî'ye nispet edilen iki farklı görüşten kaynaklandığını görmekteyiz. Dolayısıyla burada Merginânî'nin iki görüşten birini tercih etmiş olabileceğini söylememiz mümkündür.

³² Aynî, *el-Binâye*, 3/281-282.

³³ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 1/150.

³⁴ Ebu'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye li Mukaddimeti'l-Hidâye* (Matbau Bahşehan, ts.), 24.

³⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/244.

³⁶ Serûcî, *el-Ğaye fi şerhi'l-Hidâye*, 3/240a.

³⁷ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih*, 2/898-899.

³⁸ Aynî, *el-Binâye*, 4/15.

³⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/244.

⁴⁰ İtkânî, *Ğâyetü'l-beyân*, 1/263a.

⁴¹ Ekmeliüddîn Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî, *el-İnâye*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/312.

⁴² Bâbertî, *el-İnâye*, 2/304.

1.5. Oruç Kefâreti

Merginânî, *el-Hidâye*'de oruç kefâreti konusunda “İmam Şâfiî'ye göre köle azat etmek, iki ay peşpeşe oruç tutmak ve altmış fakiri doyurmak şeklindeki sıralamaya riayet şart değildir. Kişi bunlardan birisini yapmak hususunda muhayyerdur. İmam Mâlik'e göre ise oruçta peşpeşe tutma şartı yoktur. Zikri geçen hadis her iki müctehidin aleyhine delildir” ifadesini kullanmıştır.⁴³

Bâbertî, Merginânî'nin İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e nispet ettiği görüşlerin hatalı olduğunu söylemiştir.⁴⁴ İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin bu konuda hata ettiğini söyleyerek, tertibe riayet şart olmadığı görüşünün aslında İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e ait olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İmam Mâlik'e nispet edilen kefâret orucunda peşpeşe şartının olmadığı ifadesinin hata olduğunu öne sürmektedir. Bu hususta Serûcî'ye atıfta bulunmuştur.⁴⁵ Bedreddîn Aynî, Kâkî'ye (öl. 749/1348) atıfta bulunarak *el-Hidâye*'de yer alan bu ifadenin sehven yazıldığını belirtmektedir. Ayrıca Şâfiîlerin Hanefilerle aynı görüşte olduğunu ve tertibe riayet şart olmadığı görüşünün Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetten birisi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶ Leknevî de bu ifadenin sehven yazıldığını beyan etmektedir.⁴⁷

Yukarıda zikredilen ifadelerle baktığımız zaman Merginânî'nin hatalı bilgi aktardığını veya bu ifadelerin sehven kullanıldığını söylememiz mümkündür.

1.6. Umrede Muhsar Olan Kişinin Durumu

Merginânî, *el-Hidâye*'de “İmam Mâlik'e göre umrede ihsâr söz konusu değildir. Çünkü umrenin belirli bir zamanı yoktur” ifadesini kullanmaktadır.⁴⁸ İbn Ebü'l-İz, İmam Mâlik'e nispet edilen bu görüşün hatalı olduğunu söylemektedir.⁴⁹ Bununla birlikte İbn Kudâme (öl. 620/1223), umre esnasında ihsar durumuyla karşılaşan kişinin umreyi kaçırmak gibi bir endişesinin olmadığından dolayı ihramdan çıkamayacağına dair İmam Mâlik'ten bir görüş nakledildiğini fakat bunun sahih olmadığını belirtmektedir.⁵⁰ Bâbertî,⁵¹ Bedreddîn Aynî⁵² ve İbnü'l-Hümâm,⁵³ Merginânî'nin hata yaptığına dair bir değerlendirme yapmamışlardır.

⁴³ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/262.

⁴⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, 2/340.

⁴⁵ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2/ 927-928.

⁴⁶ Aynî, *el-Binâye*, 4/62.

⁴⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/262; ayrıca bk. Çiftçi, Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili, 565-567.

⁴⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/474.

⁴⁹ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 3/1160; ayrıca bk. Çiftçi, Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili, 571-572.

⁵⁰ Muvaftakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdîsî, *el-Muğni*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfezzâh-Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), 5/195.

⁵¹ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/131.

⁵² Aynî, *el-Binâye*, 4/452.

⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 3/131.

Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet edilen bu rivayeti esas aldığını söylenebilir. Kanaatimize göre Merginânî, bu rivayeti sahih kabul etmiş olabilir.

1.7. Ceza Kurbanının Kesim Zamanı

Merginânî, *el-Hidâye*'de "İmam Şâfiî, temettü ve kıran hedyine kıyas ederek ceza hedyinin de ancak kurban kesme günlerinde kesileceği görüşüne sahiptir" ifadesini kullanmıştır.⁵⁴ Bedreddîn Aynî, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün Şâfiî kitaplarında zikredilenlere muhalif olduğunu belirttiikten sonra Şâfiî kitaplarından nakillerde bulunmuştur.⁵⁵ İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin ifadesi için, bunun bir tür vehim olduğunu söylemektedir.⁵⁶ Leknevî de Bedreddîn Aynî'nin söylediği gibi bunun Şâfiî kitaplarında zikredilenlere muhalif olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Fakat İbn Ebü'l-İz⁵⁸ ve Bâbertî⁵⁹ bu konuda yorum yapmamışlardır.

Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüş aslında Ebû Yûsuf (öl. 182/718) ve İmam Muhammed'in görüşüdür.⁶⁰ Fakat Merginânî, Şemsülemme es-Serahsî'nin (öl. 483/1090) zikrettiği bu görüşün Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e nispet edildiğinden hiç bahsetmemiştir. Şâfiî kaynaklarına baktığımızda ise ceza hedyinin bayramın birinci günü ve diğer günlerde kesilebileceği⁶¹ bilgisinin yer aldığını görmekteyiz. Muhammed Hüsnü Çiftçi'nin⁶² de işaret ettiği gibi Merginânî, mezhep içinde yer alan bu ihtilafın Hanefîlerle İmam Şâfiî arasında gerçekleştiği zannına kapılmış olabilir.

1.8. Müzdelife Vakfesinin Hükümü

Merginânî, Müzdelife vakfesinin Şâfiî mezhebine göre rükûn olduğunu söylemektedir.⁶³ Bâbertî bu konuda yorum yapmamıştır.⁶⁴ Fakat İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin hata ettiğini belirtmeksizin şöyle söylemektedir: "Bu hususta İmam Şâfiî'den iki görüş nakledilmiştir. Birinci görüşe göre vacip, ikinci görüşe göre sünnettir. Müzdelife vakfesi İmam Şâfiî'ye göre rükûn değil, sünnettir. Fakat Şâfiîlerden birkaç âlim rükûn olduğunu söylemiştir. Bu görüşte olan başka âlimler de vardır."⁶⁵

Bedreddîn Aynî, İmam Şâfiî'ye yapılan bu nispetin doğru olmadığını söyleyerek Şâfiî kitaplarından nakilde bulunmuştur. Ayrıca şunları söylemektedir: "Şâfiîlerin *el-Vecîz* adlı kitabında zikredildiğine göre Müzdelife vakfesi sünnettir. Emir Kâtip el-İtkânî'ye göre *el-Hidâye*

⁵⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/492.

⁵⁵ Aynî, *el-Binâye*, 4/487.

⁵⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/163.

⁵⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/492.

⁵⁸ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 3/1171-1174.

⁵⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/163.

⁶⁰ Şemsülemme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1414/1993), 4/109.

⁶¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/499.

⁶² Çiftçi, Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili, 573.

⁶³ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/346.

⁶⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, 2/461.

⁶⁵ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 3/1042-1043.

sahibi, sağlam bir nakil bulduğundan dolayı böyle demiştir. Kâkî'ye göre bu ifade sehven yazılmıştır. Zira Şâfiî mezhebine göre Müzdelife vakfesi sünnettir. Müzdelife vakfesinin rükûn olduğu görüşü *el-Mebsût*'ta Leys b. Sad'a (öl. 175/791) nispet edilmiştir.⁶⁶ İbnü'l-Hümâm da bu nispetin sehven yazıldığını belirtip, *el-Mebsût*'a atıfta bulunarak bu görüşün Leys b. Sad'a ait olduğunu söylemektedir.⁶⁷ Leknevî ise İbnü'l-Hümâm'a atıfta bulunmak suretiyle bu nispetin hatalı olduğunu belirtmektedir.⁶⁸

İmam Nevevî, Müzdelife'de gecelemenin vacip veya sünnet olduğuna dair Şafiî mezhebinde meşhur iki görüşün olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla rükûn olamayacağını açıkça belirtmektedir. Fakat İmam Nevevî, Şafiîlerden iki âlime göre Müzdelife vakfesinin rükûn olduğu görüşünü de nakletmektedir. Bu âlimlerden birincisinin İmam Şafiî'nin torunu Ebû Abdurrahman İbn binti'ş-Şâfiî (ö. 295/907), ikincisinin Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme (öl. 311/923) olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Ayrıca Nevevî, *el-Mecmû'* adlı eserinin başka bir yerinde İmam Şafiî'nin kızı Zeynep'in oğlu olan bu âlimden söz ederken onun mezhebin önde gelen imamlarından birisi olduğunu ve babası aracılığıyla İmam Şafiî'den rivayette bulunduğunu zikretmektedir.⁷⁰

Kanaatimize göre Merginânî, Ebû Abdurrahman İbn binti'ş-Şâfiî ve İbn Huzeyme'nin görüşünü sahih kabul etmiş olabilir. Zira yukarıda geçtiği üzere Nevevî'nin İmam Şafiî'nin torunu hakkındaki övgü dolu ifadeleri bunu desteklemektedir. Ancak Merginânî'nin, Şafiî mezhebinin meşhur görüşünü beyan etmiş olmaması eksik bir bilgi aktarımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.9. Zebâih (Hayvan Kesimi) Bölümünde Geçen İfade

Merginânî, *el-Hidâye*'de hayvan boğazlama esnasında kesilmesi gereken yerleri anlatırken şöyle söylemektedir: “Ebû Yusuf'a göre iki şah damarının kesilmesinden maksat, kanın akıtılmasıdır. Neticede birinin kesilmesi ile diğeri kesilmiş sayılır. Çünkü her biri kanın dolaşım yeridir. Soluk (nefes) borusu, yemek borusundan farklıdır. Soluk borusu (el-hulkûm/الحلقوم), yemeğin ve suyun aktığı yerdir. Yemek borusu (el-merû/المريء) ise nefesin aktığı yerdir. Dolayısıyla her ikisinin de kesilmesi gerekir.”⁷¹

Bâbertî, *el-Hidâye*'de geçen bu ifadenin aksini aktararak şunları söylemektedir: “Soluk borusu, (Hulkûm) nefesin aktığı yerdir. Yemek borusu (el-merû) ise yemek ve suyun aktığı yerdir. Bazı nüshalarda bunun aksine ifadeler yazılmıştır. Ancak bu doğru bir ifade değildir.”⁷²

Bedreddîn Aynî, birçok delil getirerek Merginânî'nin kullandığı ifadenin doğru olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte *el-Hidâye*'de geçen ifadeyi aktardıktan sonra şöyle söylemektedir:

⁶⁶ Aynî, *el-Binâye*, 4/235.

⁶⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 2/482-483.

⁶⁸ Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 24.

⁶⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/134-135.

⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/501.

⁷¹ Merginânî, *el-Hidâye*, 7/129.

⁷² Bâbertî, *el-İnâye*, 9/494.

“Şeyhülislâm Hâherzâde (öl. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinde bu şekilde söylemiştir. Ona göre “el-merîu” lafzı, nefesin aktığı yerdir (nefesin akışını sağlayan damardır). Nitekim *el-Keşşâf* adlı eserin sahibi, Araf suresinin⁷³ tefsirinde “hulkûm” lafzını yiyecek ve içeceğin girdiği yer olarak tefsir etmiştir. Fakat Kudûrî (öl. 438/1037), *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî* adlı eserinde bunun aksini söylemiştir. Ona göre “hulkûm” kelimesi nefesin aktığı yer, “el-merîu” kelimesi yemeğin aktığı yer, “vedecân” kelimesi ise kanın aktığı yerdir...”⁷⁴

Leknevî, Merginânî'nin yaptığı tanımın yanlış olduğunu söyleyerek şöyle demiştir: “Bu ifade güzel değildir. Esasen doğru olan ifade “soluk borusu, (hulkûm) nefesin aktığı yerdir. Yemek borusu (el-merîu) ise yemek ve suyun aktığı yerdir” şeklinde yazılmasıdır.”⁷⁵ Klasik Arap dilcilerinden İbn Manzûr ise (öl. 711/1311) da “hulkûm”⁷⁶ kelimesinin nefesin aktığı yer, “el-merîu”⁷⁷ kelimesinin yemeğin aktığı yer anlamına geldiğini söylemektedir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Merginânî'nin Şeyhülislâm Hâherzâde ve Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) ifadelerinden hareketle böyle bir hataya düşmüş olabileceğini veya nüsha yazımından kaynaklı bir hata olduğunu söyleyebiliriz.

2. Muamelat Konularında Tespit Edilen Hatalar

2.1. Müt'a Nikâhı

Merginânî, *el-Hidâye*'de İmam Mâlik'in müt'a nikâhına cevaz verdiğini nakletmektedir.⁷⁸ Emîr Kâtip el-İtkânî, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüşün doğru olmadığını ispatlamak adına şunları söylemektedir: “Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût*⁷⁹ adlı eserinde İmam Mâlik'in bu görüşte olduğunu nakletmektedir. Orada geçtiği üzere Mâlik b. Enes'e göre caizdir. İbn Abbâs'ın sözünden ortaya çıkan da budur. O, “*Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerinizi verin*”⁸⁰ ayetini delil almıştır. Çünkü bu daha önce mübahtı. Bir hüküm onu nesheden bir nâsih (delil) gelinceye kadar olduğu gibi kalır. İmam Mâlik'ten nakledilen bu şekildedir. Fakat bana göre İmam Mâlik'e nispet edilen bu görüş tartışmaya açık olduğundan (fîhi nazar) şüphe ile yaklaşmak gerekir. Zira İmam Mâlik müt'anın caiz olmadığını *el-Muvatta* adlı eserinde kendisi rivayet etmiştir. Kendisi bunun hilâfına başka bir şey rivayet etmemiş ve başka bir görüş de beyan etmemiştir.”⁸¹

⁷³ Fakat ez-Zemahşerî, Ahzâb suresinin 10. ayetinin tefsirinde bu ifadeye yer vermiştir. bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 3/400.

⁷⁴ Aynî, *el-Binâye*, 11/556.

⁷⁵ Ebü'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Leknevî, *Mukaddimetü'l-Hidâye (el-Hidâye ma'a şerhi'l-Allâme Abdilhayy el-Leknevî)* (Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417/1996), 1/16.

⁷⁶ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alf b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, ts.), 12/150.

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/155.

⁷⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 3/28.

⁷⁹ bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 5/152.

⁸⁰ Nisâ Sûresi, 24.

⁸¹ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 2/18a.

Bâbertî, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği görüş hakkında şunları söylemektedir: "Bazı kimselere göre galat bir ifadedir. Çünkü İmam Mâlik, *el-Muvatta* adlı eserde bunun haram olduğunu söylemiştir. Ayrıca *el-Müdevvene* adlı eserde geçtiği üzere Müt'a haramdır." Bâbertî, bu sözleri naklettikten sonra şöyle bir yorum yapmaktadır: "Musannif bu görüşü Şemsüleimme es-Serahsî'den almış olabilir. Bununla birlikte o, bunun hilâfına olan *el-Müdevvene*'de geçen görüşü de bilmektedir. Nitekim bir hadisi rivayet eden kimse onunla amel etmek zorunda değildir."⁸²

İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin "İmam Mâlik'e göre müt'a nikâhı caizdir. Çünkü öncesinde mübahı ve onu nesheden bir nâsîh hüküm gelinceye kadar olduğu hal üzere kalır. Biz deriz ki; nesh sahâbenin icma ile sabit olmuştur. İbn Abbâs diğer sahâbîlerin görüşüne dönmüş ve icma gerçekleşmiştir" sözünü naklettikten sonra şu yorumu yapmaktadır: "Bu ifadeler iki yönden (fihî nazar) tartışmaya açıktır. Birincisi, İmam Mâlik'e nispet edilen bu görüş (galat) hatalıdır. Hatta İmam Mâlik'in ashabı müt'a yapana had cezası uygulanması hususunda ihtilaf etmiştir. İkincisi, "sahâbe icma ile nesh sabit olmuştur" sözünden neshin sünnet ile sabit olduğu ve bunun bize nakledilmesi hususunda sahâbenin icma ettiği kastedilmişse, bu kabul edilebilir (müsellem) bir ifadedir. Yok, eğer Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra sahâbe icma ile neshin gerçekleştiğini kastetmişse, bu kabul edilemez (memnu) bir ifadedir. Musannifin sözlerinden anlaşılan ikinci manayı kastetmiş olmasıdır. Bu durumda sözleri hatalı (sehv) olur."⁸³

Bedreddîn Aynî, Kâkî'ye atıfta bulunarak Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüşün sehven yazıldığını ve Mâlikî kitaplarında müt'a nikâhının haram olduğunun zikredildiğini belirtmiştir. Bedreddîn Aynî, bu konuda Bâbertî'nin yapmış olduğu yorumu eleştirerek şunları söylemektedir: "Bâbertî, Merginânî'nin hatasını savunmak üzere "musannif bu görüşü Şemsüleimme es-Serahsî'den almış olabilir. Bununla birlikte o, bunun hilâfına olan *el-Müdevvene*'de geçen görüşü de bilmektedir" şeklinde bahane öne sürmesine karşılık ben de şöyle derim: Mâlikî kitaplarının hiçbirinde müt'anın caiz olduğu zikredilmemiştir." Bedreddîn Aynî'nin Bâbertî'ye ikinci eleştirisi de şöyledir: "Yine Bâbertî, Merginânî'nin hatasını savunmak üzere "bir hadisi rivayet eden kimse onunla amel etmek zorunda değildir" şeklinde bahane öne sürmüştür. Ben de buna karşılık şöyle derim: İmam Mâlik, gelenek haline getirdiği üzere *el-Muvatta* adlı eserinde kabul etmediği ve onunla amel etmediği bir şeyi rivayet etmemiştir. Şayet Bâbertî'nin dediği gibi olsaydı, İmam Mâlik'in ashabı bunu mutlaka zikrederdi. Hâlbuki böyle bir görüş nakledilmemiştir."⁸⁴

İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği görüşün (galat) hatalı olduğunu söylemektedir. Ayrıca Merginânî'nin "nesh sahâbenin icma ile sabit olmuştur" ifadesini şöyle yorumlamıştır: "Musannifin bu ibaresinde geçen "bâ" harfi sebebiye için değildir. Çünkü muhtâr olan icman nesh etmemesidir. O halde bu ibarenin tevili şöyle olur: Sahâbenin bu konuda icma ettiğinin bilinmesi sebebiyledir (sahâbenin icma sebebiyle nesh gerçekleşmemiştir). Yani müt'a

⁸² Bâbertî, *el-İnâye*, 3/247-248.

⁸³ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih*, 3/1204.

⁸⁴ Aynî, *el-Binâye*, 5/63.

nâsîh bir delil sebebiyle yasaklanmıştır. Bu konu üzerinde de sahâbenin icmaı bilinmektedir.” İbnü'l-Hümâm, bu tevili yaptıktan sonra nâsîh olan delilleri nakletmektedir.⁸⁵ Leknevî ise Kâkî ve Bedreddîn Aynî'ye atıfta bulunmak suretiyle Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüşün hatalı olduğunu belirtmektedir.⁸⁶ Kanaatimize göre Merginânî, bu hatalı ifadeleri Şemsüleimme es-Serahsî'den almış olabilir veya sehven yazmış olabilir.

2.2. Süt Emzirmede Şahitlik Meselesi

Merginânî, *el-Hidâye*'de süt hısımlığının sübutu konusunda “Hanefî mezhebine göre süt hısımlığının sübutu için en az iki erkeğin veya bir erkek ile iki kadının şahitliği gerekir. İmam Mâlik'e göre âdil olan bir kadının şahitliği de yeterlidir”⁸⁷ ifadesini kullanmaktadır.

İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüş hakkında şunları söylemektedir: “Serûcî'nin naklettiğine göre bu görüş aslında Ahmed b. Hanbel'e nispet edilmektedir. Mâlikîlere göre ise iki erkeğin şahitliği veya iki kadının şahitliği yeterlidir.”⁸⁸ İbn Ebü'l-İz, bu sözleri nakletmesine rağmen Merginânî'nin hata yaptığını açıkça söylememiştir.

Bâbertî, İmam Mâlik'e nispet edilen görüşü şerh etmeye çalışmıştır. Fakat nispetin hatalı olduğuna dair herhangi bir yorum yapmamıştır.⁸⁹ Bedreddîn Aynî, musannifin nispet ettiği görüşün İmam Mâlik'in görüşü olmadığını, İmam Ahmed b. Hanbel'in görüşü olduğunu ve İmam Mâlik'e göre iki kadının şahitliğinin yeterli olacağını söylemektedir.⁹⁰ İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin hatalı olduğunu belirtmeden, süt hısımlığının iki kadının şahitliği ile sabit oluşunun Mâlikî kitaplarında anlatıldığını zikretmektedir. Ayrıca metinde İmam Mâlik'e nispet edilen görüşün sebebini de açıklamaya çalışmıştır.⁹¹

Mâlikî âlimlerinden İbn Rüşd (öl. 595/1198), süt hısımlığının iki kadının şahitliği ile sabit olacağı görüşünü zikretmekle birlikte bir kadının şahitliği ile sabit olacağı görüşünün de İmam Mâlik'ten rivayet edildiğini söylemiştir.⁹² İmam Mâlik'e nispet edilen bu görüşü Serahsî de nakletmektedir.⁹³ Merginânî, muhtemelen bu hatalı nispeti Serahsî'den olduğu gibi aktarmış veya Ahmed b. Hanbel'in görüşü ile karıştırmıştır. Dolayısıyla bu durum eksik ve hatalı bir bilgi aktarımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/247-248.

⁸⁶ Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 24.

⁸⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 3/149-150.

⁸⁸ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 3/1286.

⁸⁹ Bâbertî, *el-İnâye*, 3/461.

⁹⁰ Aynî, *el-Binâye*, 5/278.

⁹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 3/461.

⁹² İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid*, thk. Muhammed Suphi Hasan Hallak (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415), 3/71.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/138; 10/169.

2.3. Buluntu Malın Sahibine İade Edilmesi

Merginânî, *el-Hidâye*'de "Lukatanın kendisine ait olduğunu iddia eden kişi, bunun için delil (beyyine) getirmeksizin sadece mala dair birkaç alamet zikretse, malı bulan kişi, buluntu malı ona iade edebilir. Fakat hâkim bu iadeyi zorunlu kılamaz. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre zorunlu kılar" ifadesini kullanmıştır.⁹⁴

İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin İmam Şâfiî'ye nispet ettiği bu görüşün öyle olmadığını, İmam Şâfiî'nin de Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğunu söylemektedir.⁹⁵ Bedreddîn Aynî, *el-Kâkî*'ye atıfta bulunarak şunları söylemektedir: "Bu bizim nüshalarda yazılanlardır. Aslında sadece birkaç alametin zikredilmesi ile malın sahibine iadesini zorunlu kılan İmam Mâlik, İmam Ahmed, Dâvud ez-Zâhirî ve İbnü'l-Münzir'dir. Şâfiî kitaplarında yazıldığına göre İmam Şâfiî'nin görüşü de bizim gibidir."⁹⁶ İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin hata ettiğini açıkça belirtmeksizin şöyle söylemektedir: "Gerçek şu ki, İmam Şâfiî'nin görüşü de bizim görüşümüz gibidir. Buluntu malı sahibine iade etmeyi zorunlu kılan İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'dir."⁹⁷

Fakat Emîr Kâtip el-İtkânî, *el-Hidâye*'de geçen ifade hakkında Kudûrî'nin *Muhtasar*'ındaki lafzın aynı olduğunu beyan ettikten sonra, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre birkaç alametin zikredilmesi ile buluntu eşyanın sahibine iade edilmesinin zorunlu olduğunu söylemektedir.⁹⁸ Nevevî ise kişi delil (beyyine) getirmeksizin sadece mala dair birkaç alamet zikretse, malı bulan kişinin buluntu malı ona iade edebileceğini ve bunun zorunlu olmadığını söyler.⁹⁹

Yukarıda verilenlerden yola çıkarak Merginânî'nin İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşünü İmam Şâfiî'ye de nispet ederek hatalı bir bilgilendirmede bulunduğunu söyleyebiliriz.

2.4. Şahitlik Üzerine Şahitlik Meselesi

Merginânî, *el-Hidâye*'de, şahitlik üzerine şahitlik ile ilgili şöyle söylemektedir: "İki kişinin şahitliği üzerine, iki kişinin şahitliği caiz olur. İmam Şâfiî'ye göre ise her bir asıl için iki kişinin şahitliği esas alınarak, ancak dört kişinin şahitliği ile caiz olur. Bizim delilimiz Hz. Ali'nin "bir kişinin şahitliğine, ancak iki kişi şahitlik edebilir"¹⁰⁰ sözüdür. Sadece bir kişinin, bir şahidin üzerine şahitlik etmesi geçersizdir. Hz. Ali'nin bu sözü İmam Mâlik'in görüşüne karşı bizim için bir delildir. Ayrıca şahitlik bir hak meselesi olduğu için şahitlerin gereken sayıda (şahitlik nisabı) olmaları

⁹⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/375.

⁹⁵ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih*, 4/314.

⁹⁶ Aynî, *el-Binâye*, 7/339.

⁹⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 6/129.

⁹⁸ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 3/223a.

⁹⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 15/269.

¹⁰⁰ Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdisi'l-Hidâye* (Beirut: Vezâretü's-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da' ve ve'l-İrşâd/el-Mektebetü'l-İslâmî, 1393), 4/87.

gerekir.”¹⁰¹ Merginânî'nin ifadelerinden anlaşılan İmam Mâlik'e göre bir kişinin şahitliğine, yalnızca bir kişinin şahitliğinin yeterli olacağıdır.

İbn Ebû'l-İz, Merginânî'nin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüşün doğru olmadığını, aksine İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğunu söylemektedir.¹⁰²

Bedreddîn Aynî, musannifin İmam Mâlik'e nispet ettiği bu görüşün Hanefî kitaplarında bu şekilde zikredildiğini, hâlbuki Mâlikî kitaplarında yalnızca bir kişinin şahitliğinin caiz olmayacağını kaydedildiğini söylemektedir. Ayrıca bu durumda Hz. Ali'nin sözünün Mâlikîlere karşı delil olamayacağını belirtmektedir.¹⁰³ İbnü'l-Hümâm, bu konunun tartışmalı olup iyice incelenmesi (fihî nazar) gerektiğini ve Mâlikî kitaplarında bir kişinin şahitliğinin caiz olmayacağını zikredildiğini söylemektedir.¹⁰⁴ Fakat Siğnâkî, bu görüşün hatalı olduğuna dair herhangi bir yorum yapmamıştır. Aksine İmam Mâlik'e nispet edilen görüşü delillendirmek suretiyle Hanefîlerle mukayesesini yapmıştır.¹⁰⁵ Serahsî ise İmam Mâlik'e göre bir kişinin şahitliğine, yalnızca bir kişinin şahitliğinin yeterli olacağını delillendirerek zikretmektedir.¹⁰⁶

Muhtemelen Merginânî, bu hatalı ifadeleri Serahsî'den almış veya sehven yazmıştır. Zira Serahsî bu bilgiyi verdikten sonra gerekçesini de açıklamıştır.

2.5. Vasiyet Bölümünde Hanefî İmamlara Nispet Edilen Görüş

Merginânî, *el-Hidâye*'de “Vesâyâ” bölümünde ölünün borcu ve üzerinde bulunan vedîa hakkında şunları söylemektedir: “Bir kimse vefat edip geriye bin dirhem miras malı bırakmış olsun. Eğer birisi gelip ‘benim ölen kişiden bin dirhem alacağım var’ der, başka birisi de ‘benim ölen kişinin yanında bin dirhem emanet malım (vedîa) var’ derse, Ebû Hanîfe'ye göre vedianın verilmesi daha kuvvetlidir. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise (ödenmesi bakımından) her ikisi eşittir.”¹⁰⁷

Emîr Kâtip el-İtkânî, *el-Hidâye*'de geçen Hanefî imamlarına nispet edilen bu görüşün doğru olmadığını ifade etmek için şunları söylemektedir: “*el-Hidâye* sahibinin nispet ettiği bu görüş bana göre (fihî nazar) tartışmalı olup üzerinde düşünülmesi gerekir. Zira Merginânî'den önceki büyük âlimler bunun aksini söylemişlerdir. Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (öl. 373/983) *Muhtelefü'r-Rivâye* adlı eserinde geçtiği üzere ölünün geride bıraktığı bin dirhem, Ebû Hanîfe'ye göre alacaklı ve vedîa sahibi arasında eşit paylaşılır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise vedîa sahibi önceliklidir. Nitekim Kudûrî'nin *et-Takrîb* adlı eserinde şöyle geçmektedir: Ölünün geride bıraktığı bin dirhem için alacaklı kişi ve vedîa sahibi hak iddia ettiklerinde vârisler bunu tasdik ederlerse, Ebû Hanîfe'ye göre her ikisi arasında eşit pay edilir. Diğer iki imama göre vedîa sahibi önceliklidir.

¹⁰¹ Merginânî, *el-Hidâye*, 5/464-465.

¹⁰² İbn Ebû'l-İz, *et-Tenbîh*, 4/531.

¹⁰³ Aynî, *el-Binâye*, 9/187.

¹⁰⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 7/464.

¹⁰⁵ Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, 3/30b.

¹⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/138; 16/138.

¹⁰⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 8/285.

Fahrülislâm el-Pezdevî (öl. 482/1089) ve Sadrüşşehîd (öl. 536/1141), *el-Câmiü's-sağîr*'e yazmış oldukları şerhte aynı şeyi söylemişlerdir. Necmüddîn Ebû Hafs Ömer en-Neseî (öl. 537/1142), *Kitâbü'l-Hasr* ve Alâeddîn el-Âlim (ö. 552/1157), *el-Muhtef* adlı eserlerinde aynı şeyi söylemişlerdir. Ayrıca *Manzûme*'nin "İkrâr" bölümünde bu şekilde nakledilmiştir."¹⁰⁸ Nitekim Serahsî, bu durumda geriye kalan mirasın, Ebû Hanîfe'ye göre alacaklı ve vedîa sahibi arasında eşit pay edileceğini, diğer iki imama göre ise vedîa sahibinin öncelikli olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

Bâbertî, Merginânî'nin Hanefî imamlarına yapmış olduğu bu nispetin tüm Hanefî kitaplarında yer alan bilgilerin aksine olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Bedreddîn Aynî, Merginânî'nin yapmış olduğu nispetin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında Hanefî mezhebinin meşhur kitaplarına atıfta bulunmuştur.¹¹¹ Leknevî, *el-Hidâye*'de yer alan bu nispetin hatalı olduğunu belirterek Emîr Kâtîp el-İtkânî'nin şerhinden nakil yapmıştır.¹¹²

Yukarıda zikredilenlere göre Merginânî'nin hatalı bilgi verdiği açıkça anlaşılmaktadır. Kanaatimize göre Merginânî, Ebû Hanîfe ile diğer iki imamın görüşünü birbirine karıştırmış olabilir. Zira Hanefî kitaplarında kendisini destekleyecek başka bir nakil de bulunmamaktadır.

3. Merginânî'nin Zikrettiği Hadislerde Tespit Edilen Bazı Hatalar

3.1. Ezan ve İmamet Bahsinde Geçen Hadisin Değerlendirilmesi

Merginânî, *el-Hidâye*'de ezan ve imamet konusunu ele alırken "Hz. Peygamber'in (sav), Ebû Müleyke'nin iki oğluna sefere çıktığınız zaman ezan okuyun ve kamet getirin"¹¹³ dediği hadisi nakletmektedir.¹¹⁴

Cemalüddîn Zeylaî (öl. 743/1343), Merginânî'nin kullandığı ifadenin hatalı olduğunu beyan etmektedir. Doğru olan ifadenin "Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu/Mâlik b. Hüveyris ve arkadaşı/Mâlik b. Hüveyris ve İbn-i Ömer" şeklindeki ifadelerden birisinin olması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁵

İbn Ebû'l-İz, Merginânî'nin naklettiği hadisi aktardıktan sonra hadis kitaplarında "Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu veya arkadaşı" şeklinde yer alan hadisin tamamını zikretmektedir. Daha sonra şöyle söylemektedir: "Merginânî, isimleri karıştırmıştır. Zira Ebû Müleyke'nin iki oğlu tâbîinden olup meşhur râvilerdendir."¹¹⁶

¹⁰⁸ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 7/301a-301b.

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 18/45.

¹¹⁰ Bâbertî, *el-İnâye*, 10/469.

¹¹¹ Aynî, *el-Binâye*, 13/453-454.

¹¹² Leknevî, *Mukaddimetü'l-Hidâye*, 1/17.

¹¹³ Ebû Müleyke'nin iki oğlu yerine Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu isminin geçtiği hadis için bk. Tirmizi, "Ezan", 1 (No. 205).

¹¹⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 1/285.

¹¹⁵ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 1/290.

¹¹⁶ İbn Ebû'l-İz, *et-Tenbîh*, 1/502-504.

Bedreddîn Aynî, Merginânî'nin ifadesinin hata (galat) olduğunu söyleyerek doğru olan ifadenin “Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu/Mâlik b. Hüveyris ve arkadaşı/Mâlik b. Hüveyris ve İbn-i Ömer” şeklindeki ifadelerden birisinin olması gerektiğini zikretmektedir.¹¹⁷

İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin kullandığı ismin hatalı olduğunu söyleyerek doğru olan ifadenin “Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu” şeklinde olması gerektiğini söylemektedir. İbnü'l-Hümâm, Merginânî'nin bu ismi burada yanlış kullanmasına rağmen “Sarf” bahsinde¹¹⁸ doğru bir şekilde zikrettiğini belirtmektedir.¹¹⁹

Leknevî, metinde geçen “Ebû Müleyke'nin iki oğlu” ifadesinin galat olduğunu söylemektedir. Doğru olan ifadenin ise “Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu veya arkadaşı” şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir.¹²⁰

Sıgnâkî, Merginânî'nin naklettiği hadis ile ilgili olarak herhangi bir yorum yapmamıştır. Fakat şunları söylemektedir: “Merginânî'nin zikrettiği ‘Ebû Müleyke'nin iki oğlu’ ifadesinin yerine *el-Mebsût*'ta¹²¹ “Hz. Peygamber'in (sav) Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğluna sefere çıktığınız zaman ezan okuyun, kamet getirin ve Kur'ân'ı en çok bileniniz imam olsun” hadisi rivayet edilmiştir.”¹²²

Emîr Kâtip el-İtkânî, Merginânî'nin zikrettiği ismin hatalı olduğuna dair açıkça bir yorum yapmamıştır. Fakat ifadeleri tevil yoluna giderek şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Ebû Davud *es-Sünen* adlı eserinde Ebû Kılâbe'ye isnat ederek Mâlik b. Hüveyris'in ‘Hz. Peygamber (sav), bana ve arkadaşına sefere çıktığınız zaman ezan okuyun, kamet getirin ve en büyüğünüz imam olsun’ dediğini rivayet etmiştir. Burada iki kardeşten birinin, diğerinin arkadaşı olarak isimlendirilmesi caizdir. Hüveyris'in künyesinin Ebû Müleyke olması da mümkündür. Fakat Şemsüleimme'in *Mebsût*'u ile Fahrüslâm'ın *el-Câmiü's-Sağîr*'inde geçen ifade farklıdır. Orada geçen rivayet “Hz. Peygamber'in (sav), Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğluna sefere çıktığınız zaman ezan okuyun, kamet getirin ve yaşça en büyük olanınız imam olsun dediği” şeklindedir. Buna göre *el-Hidâye* sahibinin ifadesinde yer alan “iki oğul” isimlendirmesinin “bir oğul ve bir amcaoğlu” olması mümkündür. Dolayısıyla amcanın mecaz yoluyla baba diye isimlendirildiği gibi amcaoğlunun da tağlip yoluyla oğul diye isimlendirilmesi caiz olur.”¹²³

¹¹⁷ Aynî, *el-Binâye*, 2/115, 331.

¹¹⁸ Bu ifade araştırmamızda kaynak olarak kullandığımız *el-Hidâye* metninde geçmemektedir. bk. Merginânî, *el-Hidâye*, 5/269-290. Fakat Sait Bektaş'ın tahkik etmiş olduğu *el-Hidâye* metninde yer almaktadır. bk. Merginânî, *el-Hidâye*, thk. Sait Bektaş (Medine: Dârü's-Sirâc, 1140/2019), 5/10.

¹¹⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 1/254; 7/142.

¹²⁰ Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 23.

¹²¹ bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/133.

¹²² Sıgnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*, 1/79b.

¹²³ İtkânî, *Gâyetü'l-beyân*, 1/58a.

Bâbertî, Merginânî'nin zikrettiği ismin hatalı olduğuna dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Fakat Siğnâkî'ye atıfta bulunarak “Mâlik b. Hüveyris ve amcasının oğlu” diye rivayet edilen hadisi nakletmiştir.¹²⁴

Şârihlerin açıklaması ve Merginânî'nin “Sarf” bahsinde bu ismi doğru bir şekilde zikretmesi onun bu bölümdeki ismi sehven yanlış yazdığını göstermektedir. Ayrıca nüsha farklılıklarını göz önüne aldığımızda müstensih hatası olma ihtimali de söz konusu olabilir.

3.2. Cenaze Namazı Konusunda Zikri Geçen Ebû Dücâne İsmi Hatalı Oluşu

Merginânî, *el-Hidâye*'de “ölü kabre indirildiği zaman onu lahde koyan kişi “Bismillâh ve alâ Milleti Resûlillâhi” der. Nitekim Hz. Peygamber (sav) Ebû Dücâne'yi kabre indirdiğinde böyle demişti” ifadesini kullanmıştır.¹²⁵

Serûcî, Merginânî'nin kullandığı bu ifade ile ilgili şöyle söylemektedir: “Bu ifadenin aslı yoktur. Zira Ebû Dücâne el-Ensârî, Hz. Ebû Bekir döneminde Müseylemü'l-Kezzâb'ın öldürülmesine iştirak ettikten sonra şehit düşmüştür. Her ne kadar Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), *Âriza* adlı eserinde Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Dücâne'yi kabre indirdiğini belirtse de bu ifade galattır. *Bedâyi* kitabında da böyle zikredilmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in (sav) kabre indirdiği kişi Abdullah b.¹²⁶ Bicâdeyn'dir.”¹²⁷

Siğnâkî,¹²⁸ Emîr Kâtip el-İtkânî,¹²⁹ Bâbertî,¹³⁰ İbn Ebü'l-İz,¹³¹ İbnü'l-Hümâm¹³² ve Bedreddîn Aynî,¹³³ Merginânî'nin kullanmış olduğu ifadenin galat olduğunu belirtmiştir. Bedreddîn Aynî, ayrıca şunları söylemektedir: “Bu vehmin sebebi taklittir. Çünkü *el-Mebsût* ve *Bedâyi*'de böyle

¹²⁴ Bâbertî, *el-İnâye*, 1/ 254.

¹²⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/152.

¹²⁶ Serûcî, bu ismi Abdullah b. Bicâdeyn diye zikretmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in (sav) kabre indirdiği kişi Abdullah Zü'l-Bicâdeyn'dir. bk. Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 2/259.

¹²⁷ Serûcî, *el-Ğaye fi şerhi'l-Hidâye*, 3/92b.

¹²⁸ Merginânî'nin kullandığı ifadenin yanlış olduğunu belirterek şöyle söylemektedir: “Hz. Peygamber'in (sav) kabre indirdiği kişi Zü'l-Bicâdeyn'dir. Çünkü Ebû Dücâne Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra Hz. Ebû Bekir döneminde vefat etmiştir. Nitekim tarih kitaplarında böyle zikredilmiştir.” bk. Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*, 1/124b.

¹²⁹ Merginânî'nin kullandığı ifade ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu ifade sahih değildir. Çünkü Ebû Dücâne (öl. 12/633) on ikinci yılda Yemâme'de Müseyleme'yi öldürmüş ve şehit edilmiştir.” bk. İtkânî, *Ğayetü'l-beyân*, 1/218a.

¹³⁰ Merginânî'nin kullandığı ifade için Siğnâkî'ye atıfta bulunarak “doğru olan Hz. Peygamber'in (sav) Zü'l-Bicâdeyn'i defnettir. Çünkü Ebû Dücâne Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ölmüştür” demiştir. bk. Bâbertî, *el-İnâye*, 2/138.

¹³¹ Merginânî'nin kullandığı ifade hakkında şöyle demiştir: “Bu sözün aslı yoktur. Çünkü Ebû Dücâne el-Ensârî, Hz. Ebû Bekir döneminde Müseylemü'l-Kezzâb'ın öldürülmesine iştirak ettikten sonra Yemâme'de şehit edilmiştir.”. bk. İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2/804.

¹³² Merginânî'nin kullandığı ifadenin galat olduğunu belirterek Ebû Dücâne el-Ensârî'nin Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra Yemâme savaşında şehit düştüğünü söylemiştir. bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 2/138.

¹³³ Merginânî'nin kullandığı ifadenin hatalı olduğunu belirterek şöyle söylemektedir: “Bu çok kötü bir (vehmun fâhişun) vehimdir. Çünkü Ebû Dücâne, Hz. Ebû Bekir döneminde on ikinci yılda Yemâme'de şehit edilmiştir.” bk. Aynî, *el-Binâye*, 3/250.

geçmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) kabre indirdiği kişi ise ismi Abdullah olan Zül-Bicâdeyn'dir."¹³⁴

Leknevî, Merginânî'nin kullandığı ifadenin galat olduğunu, Ebû Dücâne'nin Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra, Hz. Ebû Bekir döneminde on ikinci yılda Yemâme savaşında şehit düştüğünü söylemiştir. Leknevî, Bedreddîn Aynî'nin sözlerini olduğu gibi naklettikten sonra şunları söylemiştir: "Bedreddîn Aynî, bu vehmin sebebinin taklit olduğunu söylemektedir. Fakat kendisi de taklit ederek *Minhatü's-Sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk* adlı eserinde¹³⁵ *el-Hidâye* sahibinin kullandığı ifadenin aynısını zikretmiştir."¹³⁶

Yukarıda zikredilen değerlendirmeleri ve Ebû Dücâne'nin vefat tarihini göz önüne aldığımızda Merginânî'nin burada hatalı bir ifade kullandığını söyleyebiliriz. Ayrıca Merginânî'nin *el-Mebûsât*'ta geçen ifadeden etkilenecek böyle bir hataya düşmüş olma ihtimali söz konusu olabilir.

3.3. Müzdelife'de Kılınan Sabah Namazı Konusunda Zikredilen Hadis

Merginânî, Müzdelife'de kılınan sabah namazı konusunda "*İbni Abbâs'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber'in (sav) Müzdelife'de ümmeti için yaptığı dua (kan davaları ve kul hakkı dâhil) kabul edilmiştir*"¹³⁷ hadisini zikretmektedir.¹³⁸

Cemalüddîn ez-Zeylaî (öl. 762/1360), Merginânî'nin zikrettiği İbni Abbâs isminin hatalı (vehim) olduğunu, bu hadisi İbni Abbâs b. Mirdâs'ın rivayet ettiğini belirtmektedir. Bu hususta şöyle söylemektedir: "Her ne kadar bazıları 'musannif burada İbni Abbâs lafzıyla Kinâne b. Abbâs b. Mirdâs ismini kastetmektedir' diyerek bahane öne sürseler de bu ifade iki yönden hatalıdır: 1. İbni Abbâs lafzı mutlak zikredildiği zaman Abdullah b. Abbâs kastedilmektedir. Şayet Kinâne'yi kastetseydi bunu kaydedirdi. 2. Hadisi naklederken sahabîyi söylemeden tâbîinden olanı zikretmesi musannifin âdeti değildir."¹³⁹

Bedreddîn Aynî, Merginânî'nin kullandığı bu lafzın hata (vehim) olduğunu söyledikten sonra *el-Hidâye* şârihlerinden hiç kimsenin buna işaret etmediğini belirtmiştir. Daha sonra kendisine atıfta bulunmadan Cemalüddîn ez-Zeylaî'nin kullandığı ifadelerin aynısını zikretmiştir.¹⁴⁰ Leknevî de Bedreddîn Aynî'ye atıfta bulunarak Merginânî'nin hata ettiğini ifade etmektedir.¹⁴¹

¹³⁴ Aynî, *el-Binâye*, 3/251.

¹³⁵ Bedreddîn Aynî, adı geçen eserde Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Dücâne'yi kible tarafından kabre indirdiğini söylemektedir. bk. Aynî, *Minhatü's-Sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, thk. Ahmed Abdurrezzâk el-Kebîsî, 213.

¹³⁶ Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 23-24.

¹³⁷ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 3/72.

¹³⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/346.

¹³⁹ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 3/72.

¹⁴⁰ Aynî, *el-Binâye*, 4/234-235.

¹⁴¹ Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 24.

Burada Merginânî'nin İbni Abbâs lafzıyla Kinâne'yi kastetmiş olması onun meşhur olan kullanımı değiştirmesi anlamına gelmektedir. Bu kullanım güzel bir ifade tarzı olarak görülmemektedir. Dolayısıyla bu ifadenin hata ile yazılmış olma ihtimali söz konusudur.

3.4. Başkasının Yerine Hac Yapmak Konusunda Zikredilen Hadis

Merginânî, başkasının yerine hac yapılması meselesini ele alırken “Hadîsü'l-Has'amiyye/ حديث الختمية” diye bilinen hadisi delil olarak nakletmektedir. Merginânî, bu rivayeti “Hz. Peygamber'in (sav), babanın yerine hac da yap, umre de yap dediği” şeklinde¹⁴² zikretmiştir.¹⁴³ Esasen bu rivayet, Has'am kabilesine mensup bir kadının Hz. Peygamber'e (sav) “babamın yerine hac yapabilir miyim?” sorusu üzerine “Hz. Peygamber'in (sav) babanın yerine hac yap dediği” şeklinde zikredilmektedir.¹⁴⁴ İbn Ebû'l-İz, Bedreddîn Aynî ve Leknevî, Merginânî'nin hata yaptığını, onun naklettiği bu hadisin aslında Ebû Rezîn el-Ukaylî tarafından rivayet edildiğini söylemişlerdir.¹⁴⁵ Nitekim bu rivayet *el-Mebsût*'ta¹⁴⁶ da Merginânî'nin aktardığı şekilde zikredilmiştir.

Merginânî, muhtemelen hac ve umrenin birbiriyle ilişkili iki konu olmasından yola çıkarak Has'amiyye diye bilinen hadisin şöhretinden etkilenip Ebû Rezîn el-Ukaylî'nin rivayetini Has'amiyye adı altında zikretmiş veya *el-Mebsût*'ta geçen ibareyi esas alarak hatalı bir rivayette bulunmuştur.

3.5. Zihâr Kefâreti Konusunda Zikredilen Hadis

Merginânî, hanımına zihâr yapan kimsenin durumunu ele alırken kefâret olarak önce bir köle azat edilmesi, buna imkân bulunmadığında peşpeşe iki ay oruç tutulması, buna da gücü yetirilemiyorsa altmış fakirin doyurulması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra delil olarak getirdiği hadisi şöyle zikretmektedir: “Zira Evs b. Sâmit ile Sehl (Seleme) b. Sahr'ın¹⁴⁷ hadisinde Hz. Peygamber (sav) “her bir düşküne (miskin) yarım sa' buğday verilir”¹⁴⁸ buyurmuştur.¹⁴⁹

Bâbertî, Merginânî'nin kullandığı “sehl” ismi hakkında şöyle söylemektedir: “Sehl b. Sahr” isminin hatalı olduğunu ve hadis kitaplarında “Seleme b. Sahr” olarak geçtiğini söyleyenler olmuştur. Fakat musannifin zikrettiği bu isim, el-Müstağfirî'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*¹⁵⁰ adlı eserinde geçen Süheyl b. Sahr el-Leysî ismine muvafıktır.”¹⁵¹

¹⁴² Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 3/156; Zeylaî, bu hadisin Kütüb-i Sitte'de geçtiğini, ancak “umre de yap” lafzının yer almadığını belirtmiştir. Bunun musanniften kaynaklanan bir vehim olduğunu söylemiştir.

¹⁴³ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/482-483.

¹⁴⁴ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Seyyid Abdullah Hâşim (Beirut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 2/49.

¹⁴⁵ İbn Ebû'l-İz, *et-Tenbih*, 3/1166-1167; Aynî, *el-Binâye*, 4/473; Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 24.

¹⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/152.

¹⁴⁷ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 3/247; Zeylaî, doğru ifadenin Seleme b. Sahr olması gerektiğini söylemektedir.

¹⁴⁸ Zikri geçen Seleme b. Sahr'ın rivayeti için bk. Tirmizî, “Talâk”, 20 (No. 1200). Fakat Merginânî'nin nakletmiş olduğu “her bir düşküne (miskin) yarım sa' buğday verilir” şeklindeki bu ibare, Tirmizî'de geçmemektedir.

¹⁴⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, 3/306.

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17/564.

¹⁵¹ Bâbertî, *el-Înâye*, 4/268-269.

İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin kullandığı "sehl" isminin hatalı olduğunu, doğru olan ifadenin "Seleme b. Sahr" olması gerektiğini belirttikten sonra şöyle söylemektedir: "Tirmizî, Seleme b. Sahr el-Beyâzî isminin Selmân b. Sahr şeklinde de söylendiğini zikretmiştir."¹⁵²

Bedreddîn Aynî, *el-Hidâye* metninde geçen hadisteki "sehl" isminin hatalı olduğunu ifade ettikten sonra bu konuda Bâbertî'nin yapmış olduğu yorumları eleştirmiştir.¹⁵³ İbnü'l-Hümâm ve Leknevî de "Sehl" isminin hatalı olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁴ Nitekim Serahsî de bu rivayette geçen ismi Seleme b. Sahr el-Beyâzî şeklinde zikretmektedir.¹⁵⁵

Muhtemelen Merginânî, bu iki ismi aralarındaki benzerlikten dolayı birbirine karıştırmıştır. Daha önce zikredilen bazı hatalarda benzer lafızlar nedeniyle Merginânî'nin *el-Mesbût*'ta geçen ifadelerden etkilenmiş olabileceğini belirtmiştik. Fakat bu meselede bunu söylememiz mümkün görünmemektedir. Zira her iki müellifin ifadeleri arasında uyum söz konusu değildir.

3.6. Alışveriş Bölümünde Çeşitli Meseleler Kısımında Zikredilen Hadis

Merginânî, *el-Hidâye*'de alışveriş konusu (Kitâbü'l-Büyû') ile ilgili çeşitli meseleler (Mesâil-i Mensûre) kısmında Zimmîlerin satışlar konusunda Müslümanlar gibi olduklarını açıkladıktan sonra "Onlara şunu bildir: Müslümanların sahip olduğu haklara onlar da sahiptir. Müslümanların taşıdığı sorumlulukları onlar da taşımaktadır. Onlar da Müslümanlar gibi mükellef ve ihtiyaç sahibidirler"¹⁵⁶ hadisini delil getirmiştir.¹⁵⁷ Fakat Zeylaî, zikredilen bu hadis hakkında şunları söylemektedir: "Musannifin işaret ettiği hadisi bilmiyorum. Ancak buna yakın manada Muaz hadisi zekât bölümünde, Büreyde hadisi ise siyer bölümünde geçmektedir. Bu zikredilen şey her iki hadiste yer almamaktadır."¹⁵⁸

İbn Ebü'l-İz, Merginânî'nin zikrettiği bu hadisin münker olduğunu ve Merginânî'nin bu hadisi başka hadislerde yer alan bilgilerle karıştırdığını (iştibâh) ifade etmektedir.¹⁵⁹ Bedreddîn Aynî, zikri geçen hadis hakkında Zeylaî'nin yapmış olduğu yorumu aktarmış ve bu hususta değerlendirme yapmadıkları nedeniyle *el-Hidâye* şârihlerini eleştirmiştir.¹⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, zikri geçen hadisin bilinmediğini söylemektedir.¹⁶¹ Leknevî ise bu hadisin müstensih tarafından sehven yazıldığını söylemektedir. Zeylaî'nin yapmış olduğu yorumu delil getirmektedir.¹⁶²

¹⁵² İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih*, 3/1391. Ayrıca bk. Tirmizî, "Talak", 20 (No. 1200).

¹⁵³ Aynî, *el-Binâye*, 5/553.

¹⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 4/268; Leknevî, *Müzeyyiletü'd-dirâye*, 24.

¹⁵⁵ Serahsî, *el-Mesbût*, 7/16.

¹⁵⁶ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 4/55.

¹⁵⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 5/260.

¹⁵⁸ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 4/55.

¹⁵⁹ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih*, 4/442.

¹⁶⁰ Aynî, *el-Binâye*, 8/383.

¹⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 7/122.

¹⁶² Leknevî, *Mukaddimetü'l-Hidâye*, 1/16.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Merginânî'nin farklı hadisleri birbirine karıştırdığını veya hatalı ifadenin müstensih tarafından sehven yazıldığını söyleyebiliriz.

3.7. Vasiyet Bölümünde Geçen Hadisteki İsim

Merginânî, *el-Hidâye*'de "eğer bir kimse bir şeyi kayın hısımlarına (sihr/eshâr) vasiyet ederse, vasiyet karısının en yakın mahrem akrabalarının olur. Zira rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (sav), Safiyye ile evlendiğinde onun hatırına, onun bütün yakın akrabalarını azat etmiştir. Nitekim onlara Hz. Peygamber'in (sav) kayınları (eshârü'n-Nebî) deniliyordu"¹⁶³ hadisini zikretmiştir.¹⁶⁴ Cemalüddîn ez-Zeylaî, zikredilen Safiyye isminin hatalı (vehm) olduğunu, doğru ismin Cüveyriye olması gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁵ İbn Hacer ise bu zikredilen olayın Hz. Peygamber'in (sav) Cüveyriye ile evliliği esnasında gerçekleştiğinin bilinen bir şey olduğunu söylemektedir.¹⁶⁶ Fakat bu hususta Kâsânî'nin (öl. 587/1191) de aynı hadisi delil getirdiğini ve Safiyye¹⁶⁷ ismini zikrettiğini görmekteyiz.

İbn Ebü'l-îz,¹⁶⁸ Bedreddîn Aynî¹⁶⁹ ve Leknevî,¹⁷⁰ metinde zikri geçen Safiyye isminin hatalı olduğunu, doğru ismin Cüveyriye olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Kanaatimize göre Merginânî, hadiste geçen Safiyye ismini sehven yazmış olabilir. Zira bu konuda kendisini destekleyecek bir ifadeye rastlamadık.

Sonuç

el-Hidâye'deki bazı hataların şerhler üzerinden tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada konu ele alınırken *el-Hidâye* metni, üzerine yazılan şerhler, tahrir çalışmaları ve zikri geçen konularla alakalı diğer kaynaklar incelenmiştir. Öncelikle metinde yer alan ifadeler zikredildikten sonra bu ifadelerin diğer kaynaklarda nasıl geçtiği tespit edilmiş, ardından metin üzerine yapılan değerlendirmeler aktarılmıştır.

Araştırma neticesinde *el-Hidâye*'de Hanefî mezhebinin görüşleri ele alınırken İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşlerine çokça yer verildiği görülmüştür. Merginânî'nin bu imamların görüşlerine dair vermiş olduğu bilgiler genellikle onların mezhep kaynaklarına uygun düşmektedir. Fakat bazı konularda onların görüşünün veya mezhep içinde tercih edilen görüşün aksine bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Hanefî imamların görüşleri ile diğer mezhep imamlarının benzer görüşlerinin birbirine karıştırılmış olma ihtimali de söz konusudur. Bununla birlikte

¹⁶³ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002), 4/27; Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 4/414.

¹⁶⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 8/291.

¹⁶⁵ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, 4/414.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *ed-Dirâye fi tahriri ehâdisi'l-Hidâye*, 2/294.

¹⁶⁷ Kâsânî, Alâüddîn Ebü Bekr b. Mesûd b. Ahmed, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 7/339.

¹⁶⁸ İbn Ebü'l-îz, *et-Tenbih*, 5/949.

¹⁶⁹ Aynî, *el-Binâye*, 13/464.

¹⁷⁰ Leknevî, *Mukaddimetü'l-Hidâye*, 1/17.

Hanefî mezhebinin imamları arasındaki ihtilafın, Hanefîlerle diğer imamlar arasındaki ihtilaf gibi nakledildiği de görülmüştür. Ayrıca eserde zikredilen hadislerde de bazı hataların olduğu ifade edilebilir.

Mergînânî'nin hatalı veya eksik bilgi vermesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bu hatalı bilgilerin Merginânî tarafından sehven yazıldığı veya müstensih hatası olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte onun imamların görüşlerini zikrederken onlara nispet edilen iki görüşten birini tercih etmiş olabileceği veya sahih olmayan rivayetleri kullanması söz konusu olabilir. Mezhepler arasındaki istilâh farklılığından etkilenmiş olması ve bazı lafızların kullanımında lügat anlamının dışına çıkması da bu sebepler arasında zikredilebilir.

Merginânî'nin kullanmış olduğu bazı hatalı bilgiler, kendisinden önce gelen Serahsî'nin kullandığı ifadelerle örtüşmektedir. Ayrıca Şeyhülislâm Hâherzâde, Zemahşerî ve Kâsânî gibi âlimlerin ifadelerinden etkilenerek onlardan nakilde bulunmak suretiyle hataya düşmüş olabilir.

Merginânî'nin naklettiği hadislerdeki hatalar ise iki farklı rivayetin birbirine karıştırılması ve isim hatası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta Zeylaî, İbn Hacer ve Bedreddîn Aynî'nin değerlendirmelerinin öne çıktığı, diğer şârihlerin ise yeterli açıklama yapmadıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında Leknevî'nin önemli tespitleri söz konusudur.

Sonuç olarak bazı *el-Hidâye* şârihlerinin hatalı gördükleri yerleri tespit etmeye çalıştıkları, bunun sebeplerini açıkladıkları ve tespit edilen hataları tashih etme yoluna gittikleri ifade edilebilir. Öte yandan bir kısım *el-Hidâye* şârihlerinin hatalı ifadeleri görmezden geldikleri ve bu hususta herhangi bir yorum yapmadıkları tespit edilmiştir. Bazen de hatalı bilgilerin olduğu gibi şerhe aktarıldığı, hatta bazı şerhlerde hatalı bilgilerin şârih tarafından savunulmuş olduğu da çalışmada ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Aynî. *el-Binâye*. thk. Eymen Salih Şaban. 13 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud. *el-İnâye (Fethü'l-kadîr ile birlikte)*. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Çiftçi, Muhammed Hüsnü. "Merğînânî'nin el-Hidâye Adlı Eserinde İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye Nisbet Ettiği Bazı Görüşlerin Tahlili", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30, (Ekim 2017), 551-585.
- Gürses, Serdar Murat. *Abdullah b. Ömer'in Âyet ve Hadisleri Anlama ve Yorumlama Yöntemi* İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2023.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.

- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî. *el-İstizkâr*. 30 cilt. Kahire: Dâru Kuteybe-Dârü'l-V'ay, 1413/1993.
- İbn Ebü'l-İz, Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî. *et-Tenbih alâ müşkilâti'l-Hidâye*. thk. Abdülhakim b. Muhammed Şakir. 5 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*. thk. Seyyid Abdullah Hâşim. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî. *el-Muğni*. thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh-Muhammed el-Hulv. 15 cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid*. thk. Muhammed Suphi Hasan Hallak. 4 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdolvâhid es-Sîvâsî. *Fethü'l-kadîr*. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İtkânî, Kıvâmuddîn Emîr Kâtip b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî. *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân*. İstanbul: Râgıp Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, 534; 535; 540; 542; 544.
- Kallek, Cengiz, "el-Hidâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. 17/471-473.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed. *Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Koca, Ferhat, "Merginânî Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996) 29/182-183.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Ensârî es-Sihâlevî. *Mukaddimetü'l-Hidâye (el-Hidâye ma'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevî)*. Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1417/1996.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât 'Abdülhayy b. 'Abdilhalîm el-Ensârî es-Sihâlevî. *Müzeyyiletü'd-dirâye li Mukaddimeti'l-Hidâye*, Matbau Bahşehan, ts.
- Merginânî, Burhaneddîn Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (el-Hidâye ma'a şerhi'l-Allâme Abdilhay el-Leknevî)*. Karaçi: İdâratü'l-Kurân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1417/1996.
- Merginânî, Burhaneddîn Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Sait Bektaş. 8 cilt. Medine: Dârü's-Sirâc, 1140/2019.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

-
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû'*. 20. cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Özel, Ahmet, "Fıkıh, Literatür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/14-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1414/1993.
- Serûcî, Ebu'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. İbrahim b. Abdilgani el-Harrânî el-Hanefî. *el-Ğaye fi şerhi'l-Hidâye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 530; 531; 532.
- Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî. *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*. İstanbul: Millet Genel Kütüphânesi, Fezullah Efendi, 896, 897, 899, 900.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. 25 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî, *Târîhü'l-İslâm*. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424/2003
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zeylaî, Cemalüddîn Abdullah b. Yusuf b. Muhammed. *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. 4 cilt. Beyrut: Vezâretü'ş-Şüûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd/el-Mektebetü'l-İslâmî, 1393.